

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ФЕЩЕНКО Євгенія Аркадіївна

ВІДТВОРЕННЯ КВАЛІФІКОВАНОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УМОВАХ
ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Спеціальність: 08.01.01– політична економія
+ 08.09.01

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-1997

00743034 (L)

- 2 -

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Київському університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі економіки природничих факультетів.

Науковий керівник- доктор економічних наук
ШЕГДА А. В.

Офіційні опоненти- доктор економічних наук
ВРУБЛЕВСЬКИЙ В. К.

кандидат економічних наук,
доцент РОЗИНКО О. М.

Провідна організація - Київський міжнародний університет
цивільної авіації

Захист дисертації відбудеться "24" червня 1997 року
о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 01. 53. 01
в Київському національному економічному університеті за адресою:
252057, Київ-57, проспект Перемоги, 54/1, аудиторія 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці університету.

Автореферат розісланий "23" травня 1997 року.

Учений секретар спеціалізованої Ради.

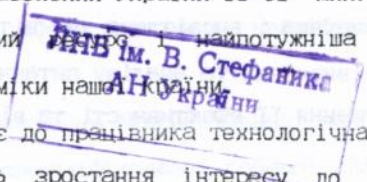
доктор економічних наук

Фукс А. Е.

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економіка України переживає складний і су-
перечливий період переходу від адміністративно-командної до рин-
кової економіки, який зумовлює глибоку трансформацію всієї систе-
ми виробничих відносин. Вирішення складних завдань перехідного
періоду ускладнюється необхідністю проведення корінних структур-
них зрушень національної економіки у відповідності з логікою еко-
номічного розвитку передових країн світу. Ця логіка передбачає
глибинну перебудову сучасного виробництва на основі всебічного
розвитку потенціалу головної продуктивної сили суспільства. В наш
час все більшого стратегічного значення набувають такі форми сус-
пільного багатства, як знання та інформація. Лише ті країни, на-
роди, яких володіють (мають у своєму розпорядженні) таким багат-
ством, як довідченими висококваліфікованими трудовими ресурсами,
підготовленими за останніми досягненнями науки і техніки - змо-
жуть впоратися із тими проблемами, що виникають або виникатимуть
в майбутньому.

Актуальність проблеми формування адекватної системи підго-
товки кадрів зумовлюється тим, що їм належить виконати подвійне
завдання: впоратися успішно з перебудовою суспільно-економічного
базису нашої країни, і без зволікань впроваджувати нові форми ор-
ганізації виробництва, співпраці, соціального розвитку, що визна-
чаються стрімкими технічними та технологічними змінами. Саме лю-
ди (а це 28 млн. працездатного населення України із 51 млн. за-
гальної чисельності) - це головний ^{і найпотужніша} сила
вирішення складних завдань економіки нашої ^{України} країни.
Підвищені вимоги, що висуває до працівника технологічна пе-
ребудова економіки, спричиняють зростання інтересу до ор-

ганізації та вдосконалення системи підготовки висококваліфікованих кадрів на засадах її структурної перебудови. Ця реорганізація стосується, по-перше, форм і методів самого навчального процесу і, по-друге, постійного пошуку та впровадження нових шляхів фінансування процесу підготовки кваліфікованих кадрів.

Для нашої держави важливого значення набувають врахування світового досвіду у впровадженні проміжних, альтернативних форм оплати освіти. Як засвідчує світовий досвід, традиційні форми оплати студентами, фінансування державою, фірмами, в умовах ринкових відносин не завжди забезпечують ефективне функціонування сфери підготовки кваліфікованих кадрів. В багатьох країнах відпрацьована практика різних змішаних форм, коли оплата розподіляється між суб'єктами чи надається допомога на принципах кредитування.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема підготовки кваліфікованих кадрів як важлива частина досліджень закономірностей функціонування ринку праці глибоко розкривається у працях відомих вітчизняних учених: Бесчастного Л.К., Богині Д.П., Гейця В.М., Долішнього М.І., Гродзинської І.О., Шаленко М.В., Тітової Г.В., Врублевського В.К. та ін. Питання реформування системи освіти фундаментально досліджуються в працях таких відомих учених, як Зарецька С.Л., Можяєва Л.Г., Махотін В.А., Шокін Г.В. та ін.

Разом з тим проблема вдосконалення підготовки кваліфікованих робітників в конкретно-історичних умовах України ще недостатньо вивчена і висвітлена у вітчизняній літературі. Потребують свого вивчення та аналізу питання реформування системи освіти, підвищення її ефективності та відповідальності за якість підго-

товки робочої сили.

Необхідність поглибленого дослідження питань підготовки висококваліфікованої робочої сили у різноманітних за формою організації закладах освіти, а також актуальність проблеми забезпечення національної економіки кваліфікованими кадрами зумовили вибір теми, постановку мети і логіку дисертаційного дослідження.

Мета і основні завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є проведення системного аналізу процесів підготовки, формування та використання висококваліфікованої робочої сили як вирішального фактору сучасного виробництва та визначення основних напрямків вдосконалення національної системи освіти.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- вивчення основних закономірностей, що зумовлюють зміну вимог сучасного виробництва до робочої сили;

- встановлення ієрархії якісних характеристик сучасної висококваліфікованої робочої сили, розкриття змісту поняття "кваліфікація" працівника в сучасному розумінні;

- визначення особливостей перебудови системи навчання кваліфікованих кадрів на основі світового досвіду;

- аналіз проблеми ринкового характеру відтворення робочої сили;

- встановлення ролі та функцій держави як суб'єкта відносин по підготовці кваліфікованих кадрів;

- вивчення сучасного стану сфери навчання кваліфікованих кадрів в Україні;

- розробка пропозицій по визначенню перспективних напрямків розвитку системи підготовки висококваліфікованої робочої сили то-

що.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є процес формування висококваліфікованої робочої сили, адекватної вимогам сучасного виробництва.

Об'єктом дослідження є конкретні форми організації галузі освіти з усіма її різновидами навчальних закладів.

Методологія і методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертації слугували фундаментальні положення сучасної економічної теорії, що розглядає робочу силу в якості вирішального фактору економічного та соціального прогресу.

Методичною основою дослідження є законодавчі акти, постанови, положення, рішення органів державної влади України з питань реформування галузі освіти, розвитку системи перепідготовки кадрів, професійної орієнтації тощо. В роботі використано вітчизняні та іноземні матеріали стосовно особливостей організації освітньої індустрії, досвіду впровадження перспективних форм підготовки та використання кваліфікованої робочої сили.

Дисертаційна робота ґрунтується на даних вітчизняної та світової статистики.

В процесі дослідження використовувались методи системного аналізу, порівняння, визначення пріоритетів тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в розробці теоретичних положень, які збагачують концепцію відтворення кваліфікованої робочої сили в умовах змішаної економіки та в обґрунтуванні основних вимог до статусу кваліфікованого працівника з позиції потреб розвитку сучасного виробництва. Доведено, що поряд з чисто професійними знаннями і навичками в поняття "кваліфікований працівник" обов'язково необхідно включати

соціальні характеристики його особистості.

Виявлені найбільш характерні ознаки становлення та розвитку системи відтворення кваліфікованої робочої сили за умов перехідної економіки, зокрема, особливості протікання процесів відтворення робочої сили, які значною мірою визначаються мотиваційною основою трудової діяльності працездатного населення, інтересами певних регіонів, галузей, окремих особистостей, структурою продуктивних сил, економічним станом, загостренням внутрішніх та зовнішніх суперечностей у самій системі підготовки фахівців.

Обгрунтована необхідність перебудови всієї системи підготовки кваліфікованої робочої сили, виходячи з кризового стану системи підготовки, хронічної невідповідності між пропозицією кваліфікованих кадрів та існуючим і перспективним попитом виробництва на них.

На основі комплексного аналізу встановлено, що система підготовки кваліфікованої робочої сили зможе стати реальним фактором структурних зрушень та економічного зростання лише за обставини, коли в ній поступово і послідовно будуть впроваджуватися ринкові відносини.

Стосовно економічної ситуації в Україні обгрунтована роль держави та визначені основні її функції по забезпеченню ефективного функціонування та подальшого розвитку галузі освіти як бази формування кваліфікованих кадрів.

Сформульовані основні напрямки реформування системи підготовки фахівців, спрямованої на становлення конкурентних відносин між навчальними закладами через розвиток різноманітних форм навчання під контролем держави.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні основних чинників формування якісно нової системи освіти, яка спроможна забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів у відповідності з прогнозованим попитом виробництва на них та з урахуванням перспективних зрушень економіки.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у розробці конкретних пропозицій щодо вдосконалення системи підготовки кваліфікованої робочої сили та їх впровадження в освітянську практику.

АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ. Основні положення дисертації обговорювались на засіданні кафедри економіки природничих факультетів Київського університету імені Тараса Шевченка в листопаді 1996 р., на науково-методичному семінарі Київського промислово-економічного коледжу та кафедри економіки філії Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Міністерства зв'язку в травні 1991 р., на спільних методологічних семінарах (вересень 1996р., лютий 1997р.) в рамках виконання Договору про співробітництво між кафедрою економіки Національного технічного університету України "КПІ" та Київським промислово-економічним коледжем, на засіданнях міського об'єднання викладачів напрямку економіки (грудень 1995р.), на засіданні Ради директорів навчальних закладів I-II рівнів (червень 1993р.).

Результати дослідження доповідались на науковій конференції "Сучасні психолого-педагогічні проблеми навчання та виховання у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації (м.Київ, 20-21 червня 1996р.)

Під керівництвом автора роботи розроблені професійно-освітянські програми та навчальні плани підготовки молодших

спеціалістів з спеціальностей "Економіка підприємства", "Комерційна діяльність" в Київському промислово-економічному коледжі, а на базі матеріалів дисертаційної роботи згідно з вищевказаними навчальними планами розроблено методичні вказівки до вивчення предмету "Управління трудовими ресурсами" для спеціальностей економічного напрямку.

По темі дисертаційного дослідження надруковано чотири наукові праці загальним обсягом 2,5 д.а.

СТРУКТУРА РОБОТИ

ВСТУП

Глава 1. КВАЛІФІКОВАНА РОБОЧА СИЛА: СУТЬ ТА РИНКОВИЙ ХАРАКТЕР ВІДТВОРЕННЯ.

- Б 1. Сутність і критерії визначення кваліфікованої робочої сили та основні риси її відтворення.
- Б 2. Еволюція ринкового характеру процесу відтворення робочої сили.

Глава 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ЗМІШАНОЇ ЕКОНОМІКИ.

- Б 1. Функції держави по забезпеченню підготовки кваліфікованої робочої сили в умовах ринкової економіки.
- Б 2. Розвиток системи освіти як основи формування сучасної кваліфікованої робочої сили та місце в цьому процесі приватного сектора.

Глава 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ.

- Б 1. Необхідність реорганізації системи професійної підготовки.
- Б 2. Тенденції вдосконалення та підвищення ефективності процесу підготовки кваліфікованої робочої сили.

Висновки

Список літератури

Додатки

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичним вихідним пунктом дисертаційного дослідження є визнання кваліфікованого працівника як вирішального фактору економічного прогресу, який не просто є складовою частиною процесу виробництва, а й рушійною силою ринкових перетворень в Україні. Обґрунтування зростання ролі особитого фактору в подоланні економічної кризи суспільного виробництва зумовило необхідність дослідження питань методології визначення категоріального апарату та основних складових аспектів, що формують поняття кваліфікованого працівника стосовно умов перехідної економіки.

Проводиться структури поняття "кваліфікована робоча сила" яке включає дві групи елементів: природні відмінності (стать, вік, фізична сила тощо) і такі, що історично складаються під впливом соціально-економічних причин. Дослідженням встановлено, що природні якості працівника складають проблему відтворення фізичного потенціалу робочої сили, яка надзвичайно загострюється в сучасних умовах ринкових перетворень в нашій країні. Відновлення фізичної здатності працівника до ефективної трудової діяльності потребує достатнього рівня споживання продуктів харчування, медичного обслуговування, здорового навколишнього середовища. Кожна з цих проблем, поряд з демографічними, міграційними та іншими, складають великий обсяг питань, що вимагають вирішення не тільки з боку держави і всього суспільства, а й мають глобальний характер для всього населення Землі і повинні вирішуватися на інтернаціональному рівні.

В дисертаційному дослідженні відзначається, що особливістю другої групи якостей робочої сили є те, що вони, по-перше, є вторинними і багато в чому визначаються факторами першої групи. При

цьому звертається увага на те, якщо у працівника відтворення його фізичного потенціалу відбувається на достатньому рівні, тоді його зусилля будуть направлені на підвищення професійної майстерності, на якісне і ретельне виконання своїх виробничих обов'язків. І по-друге, ці якості розвиваються і можуть бути суттєво підвищені в процесі освіти та професійної підготовки. З підвищенням культурного та професійного рівня працівника, при умові достатнього задоволення найперших потреб для своєї життєдіяльності, мотивами діяльності його все більше будуть ставати такі моральні орієнтири, як досягнення високого авторитету і поваги в колективі, самореалізація і постійне самовдосконалення.

Поглиблений аналіз складових частин категорії робоча сила на сучасному етапі розвитку продуктивних сил дав змогу виявити якісні зміни у відносинах класичного тандему "капіталіст - найманий працівник". Система виробничих відносин, основними суб'єктами в якій виступають наймані працівники і капіталісти, а об'єктом - робоча сила, розширюється і ускладнюється. Це зумовлюється, по-перше, зміною становища працівника в процесі виробництва - його функціями стають не тільки виконання певних операцій, а й інтелектуальна творча діяльність, участь в процесі прийняття управлінських рішень і в керівництві підприємством. А по-друге, розвиток відносин власності, характерний для сучасного суспільства, розмиває поступово чітку межу між двома полярними власниками: власником засобів виробництва і власником робочої сили.

Автор реферованої роботи виходить з того, що система виробничих відносин в сучасних умовах включає також і ті відносини, що складаються між найманими працівниками і вищим управлінським апаратом, між ними і приватними власниками в процесі виробництва.

управління спільною власністю, розподілу та формуванню доходів не тільки від трудової діяльності, а й від власності. Розширення відносин відбувається також внаслідок того, що процес відтворення робочої сили перестає бути особистою справою працівника. Наприклад, формування робочої сили певного рівня освіти і кваліфікації не може відбуватися стихійно в сучасних умовах, вимагає відповідних дій з боку всіх суб'єктів ринкових відносин: підприємств як роботодавців, бізнесменів як суб'єктів забезпечення приватних форм професійної підготовки, держави та самих працівників.

Аналіз досвіду формування і використання робочої сили дозволив виділити наступні важливі характеристики кваліфікованої робочої сили, здатної виступати головною продуктивною силою сучасного виробництва.

По-перше, це високий рівень загальної освіченості та спеціальної професійної підготовки. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу постійно підвищує обсяг необхідних знань для сучасного працівника не тільки вищого, а й будь-якого іншого рівня кваліфікації.

По-друге, поряд із суто професійними навичками зростає значення особистих якостей працівника, серед яких провідне місце займає здатність до творчої праці. Сучасне виробництво вимагає від працівника не тільки конкретних знань чи виробничого досвіду, але й вміння застосовувати ці знання в нестандартній ситуації. Тому вся система підготовки кваліфікованих кадрів повинна орієнтуватися не просто на надання знань, а на те, щоб навчити їх діяти в складній ситуації, вирішувати неординарні завдання, які постійно виникають в сучасному виробництві.

По-третє, особливе значення надається також таким якостям сучасного працівника, як вміння працювати в колективі, вміння спільно вирішувати виробничі та технічні проблеми. Це стосується працівників всіх рівнів кваліфікації, але в найбільшій мірі – управлінського персоналу. Йому належать функції і створення спокійної творчої атмосфери виробничого процесу, і організації праці робітників з урахуванням їх особистих якостей, і підвищення їх заінтересованості в кінцевих результатах.

По-четверте, важливими якостями сучасного працівника є гнучкість і мобільність, тобто здатність переходити з одного виробничого процесу на інший, здатність постійно вчитися і переучуватися, для багатьох професій актуальною стає і територіальна мобільність, готовність до переїздів чи відряджень.

І, по-п'яте, сучасний працівник повинен досконало володіти новітньою технікою (і перш за все електронно-обчислювальною), тому що вона все більше стає невід'ємним атрибутом побуту і організації справ на будь-якому підприємстві чи в організації.

В дисертації відмічається, що вищезазначені риси виступають проявом глобального процесу – зростання ролі людського фактору в розбудові продуктивних сил на якісно новому рівні їх розвитку. Саме людина з її професійними якостями та моральними характеристиками стає рушійною силою використання новітньої техніки, а також її розвитку і вдосконалення. Професійний і духовний розвиток людини в наш час вважається найважливішим засобом економічного зростання, а також – його кінцевою метою. Зараз людина розглядається не просто як робоча сила, витрати на яку слід мінімізувати, а ресурс, який треба мобілізувати і розвивати, який вимагає інвестицій в обмін на відповідну віддачу. Людські ресурси і

управління ними набувають стратегічного значення.

Дисертаційний аналіз засвідчив, що здійснення корінної перебудови виробничих відносин в Україні, в процесі переходу від адміністративно-командної до соціально-орієнтованої ринкової економіки, неможливе без вирішення проблеми відтворення кваліфікованих кадрів на загальнонаціональному рівні. По-перше, успіхи нашої перебудови залежать від кваліфікованості тих людей, які керують цим процесом в Україні. Успішне керівництво ходом реформ має ґрунтуватися на знанні об'єктивних економічних законів і закономірностей, досвіду інших країн у здійсненні економічної політики, що будується на різних теоретичних платформах.

По-друге, успішне вирішення проблем приватизації, розвитку підприємництва багато в чому залежать від тих людей, яких ці проблеми стосуються. Наскільки ефективно буде формуватися цивілізоване підприємницьке середовище, залежить від загального рівня освіти, економічної грамотності, моральних якостей наших людей і, безперечно, від відданості своїй країні.

По-третє, серйозною проблемою в Україні є ефективне використання інтелектуального потенціалу великої кількості кваліфікованих робітників і спеціалістів.

По-четверте, вітчизняна система освіти вже зараз повинна орієнтуватися на цей новий тип кваліфікованого працівника (широкого профілю, здатного міняти спеціальність, перенавчатися і працювати по широкому колу завдань). Та робоча сила, яку ми формуємо сьогодні і яка буде працювати завтра в новому суспільстві, це наше багатство. Правильно побудована система освіти та професійної підготовки дозволить виховувати працівників, здатних пристосуватися у мінливому житті. Стратегічного значення набуває

проблема формування такої робочої сили, яка в кількісному та якісному відношенні стане могутнім ресурсом розвитку й процвітання нашої країни.

Теоретично обґрунтовується, що з розвитком товарного виробництва спостерігається модифікація дії закону вартості, відбувається звуження товарного характеру відтворення робочої сили. В умовах чистої ринкової економіки (мається на увазі етап вільної конкуренції з мінімальним втручанням держави в економіку) основною формою прояву вартості товару робоча сила виступала заробітна плата. Усупільнення процесу відтворення робочої сили робить недостатнім наявність тільки цієї форми для відшкодування її вартості та відновлення здатності до праці. Збільшення витрат на виробництво робочої сили сучасного працівника робить неможливим для нього забезпечення нормального рівня самовідтворення.

Аналіз конкретної практики господарювання дозволив виявити тенденцію, згідно якої в сукупності всіх потреб, необхідних для відтворення робочої сили нормальної якості, суттєво зростає частка потреб, які можуть бути задоволені тільки на колективній чи суспільній основі. Організація їх вимагає крупномасштабних дій з боку держави, великих корпорацій чи громадських організацій. Цим зумовлюється і поява нових форм вартості робочої сили, відтворення яких все більше здійснюється на інтегрованій основі: індивідуальній, колективній, суспільній. Особливістю цих форм є неринковий характер відтворення, тобто задоволення таких потреб здійснюється не на платній, або на обмежено платній основі.

Теоретично обґрунтовується, що в умовах змішаної економіки освіта набуває властивостей суспільного товару. В реальній практиці існує багато можливостей для здобуття освіти чи підвищення

кваліфікації працівників: це і безоплатне навчання, і навчання по невисоких розцінках в державних закладах, і здобуття освіти в елітних приватних закладах з високими цінами. Суспільний характер освіти визначається необхідністю відповідного рівня освіти всього населення, а не окремих його груп: поширенням впливу освіти на всі сфери життєдіяльності людини, що має своїм проявом зростання масштабів самої освітньої індустрії: глобальним, загальнолюдським характер економічних проблем які вимагають від освіти виконання функції втілення у свідомість людей цих орієнтирів.

Важливим висновком дослідження стало те, що функціонування приватного капіталу в галузі освіти обмежується специфічними особливостями цієї галузі. Дія ринкового механізму (коли метою господарюючих суб'єктів є одержання високих прибутків) не встановлює оптимальну міру задоволення суспільно необхідної потреби у кваліфікованих кадрах. Приватний капітал не здатний бачити і вирішувати завдання, які не співпадають з його основною метою - отриманням прибутку. Такі проблеми, як загальний рівень освіти населення, здоров'я нації, охорона навколишнього середовища та багато інших мають велике соціальне, але не ринкове значення.

Крім того, відсутність абсолютного панування приватного капіталу в цій сфері пояснюється високою мірою ризику інвестування в освіту. Причому цей ризик значний і для індивідів, які хочуть поглибити свої знання, і для підприємців, які функціонують в цій галузі і намагаються отримувати прибутки, і для керівників фірм, які хочуть, щоб їх працівники підвищили рівень своєї професійної підготовки.

Автор реферованої роботи виходить з того, що найбільш ризико-

ваною, непривабливою і для індивіда, і для приватного сектору є сфера загальнотеоретичної, фундаментальної підготовки, яка надається навчальними закладами: середніми школами, коледжами, університетами. Тільки держава може поставити на перший план завдання підготовки робочої сили, а не отримання прибутку, що може сприяти забезпеченню суспільного виробництва робочою силою відповідної якості. Причому роль держави не зводиться лише до фінансування освіти: від неї чекають організації компромісних форм оплати навчання.

Критичний аналіз конкретної практики господарювання дозволив зробити висновок про те, що поява нових джерел доходу працівника, який використовується на відтворення власної робочої сили, свідчить про звуження товарного характеру відтворення робочої сили. Але на даному етапі мова іде тільки про звуження, тому що основним джерелом існування найманого працівника та його сім'ї залишається заробітна плата. При цьому зауважується, що розширення джерел доходу працівника повинно проявлятися у збільшенні платоспроможного попиту населення та в зростанні його життєвого рівня.

Відповідно будуть збільшуватися і можливості людей в здобутті освітніх послуг на платній основі. Але, як засвідчує досвід, це відбувається не в тій мірі, щоб забезпечити суспільне виробництво адекватною робочою силою. Значення освіти як "суспільного товару" постійно зростає і зумовлює розвиток економічних функцій держави по її забезпеченню в суспільно-необхідному обсязі.

Освіта виступає головним засобом формування та розвитку робочої сили (яка має необмежені потенції до розвитку). В свою

чергу розвиток робочої сили зумовлює і появу нових вимог до системи підготовки кваліфікованої робочої сили, системи освіти. Зростання ролі людського фактору в сукупному розвитку продуктивних сил змінює роль освіти та її структуру. В сучасних умовах освіта розуміється не як кінцевий продукт одного з етапів життя людини, а як постійний процес. Збільшується вік учнів - навчання починається з народження людини та продовжується протягом всього життя. Здобуття кваліфікації відбувається не в короткому відрізку життя людини, а стає необхідною умовою його ефективної роботи.

В дисертаційній роботі доведено, що розширення сфери впливу освіти об'єктивно веде до розширення мережі навчальних закладів. Традиційні навчальні заклади доповнюються курсами професійної підготовки і перепідготовки, організованими великими корпораціями, школами бізнесу, які мають право надавати вищі вчені ступені. Багаточисельність каналів, по яких здійснюється професійний розвиток та підготовка працівників всіх рівнів, основою диференціації навчальних програм, забезпечує можливість їх вибору на конкурентній основі, найкраще врахування різноманітних потреб виробництва. Така практика дозволяє чітко зорієнтувати програми згідно з поставленими кадровими і виробничими завданнями, посадовими особливостями та рівнем підготовки кожного слухача.

Для України актуальною залишається проблема збереження та зміцнення ключової ролі державних закладів освіти по пріоритетних напрямках економічного розвитку країни. Поява нових різноманітних суб'єктів надання освітніх послуг в умовах формування ринкових відносин повинна сприяти більшій гнучкості системи підготовки кадрів, ліквідації монополії держави на цей вид діяльності, але в той же час не повинна привести до монополії приватного сектору в цій

галузі. Важливим, без сумніву, є досвід багатьох країн в забезпеченні різних змішаних форм підготовки кваліфікованої робочої сили.

Важливою залишається функція держави у вирішенні багатьох специфічних проблем: освіти дорослих, перепідготовка безробітних, профорієнтаційна робота тощо. Але найбільш глобальною функцією держави повинна бути розробка загальної концепції розвитку системи освіти, яка включала б стратегічну мету цієї галузі, конкретні напрями її реалізації, сприяла координації та взаємодії всіх рівнів та сфер освіти. Уряд повинен не просто визначати цілі, пріоритети, шляхи їх досягнення, а сприяти інтеграції всіх видів освіти – сімейної та шкільної, формальної та неформальної – в єдиний навчально-виховний процес. Такі стратегічні установки, побудовані на загальнолюдських цінностях і пріоритетах, стануть дійсними напрямами розвитку системи підготовки кваліфікованих кадрів лише при умові стабільної, впевненої державної політики та відповідної фінансової підтримки.

Вітчизняна система освіти переживає тяжкий і болісний процес реорганізації. З одного боку, за останні роки з'явилася широка мережа альтернативних навчальних закладів різного рівня: курсів, коледжів, інститутів. Державну ліцензію отримали більше 125 вищих навчальних закладів, заснованих на недержавних формах власності. З іншого боку, спостерігається тенденція скорочення чисельності учнів та студентів. Динаміка кількості учнів та студентів вважається важливим показником стану системи освіти в суспільстві. В розвинених країнах зростання контингенту учнів на всіх рівнях освіти – постійна тенденція.

В Україні, не дивлячись на збільшення кількості навчальних закладів в 90-ті роки, зберігається негативна тенденція. За 10

років з 1986 по 1996 роки кількість учнів, що навчаються в навчальних закладах 1-2 рівнів акредитації, зменшилася загалом на 23,6%. Зростання ж кількості студентів в навчальних закладах 3-4 рівнів акредитації склало 8,2% за десять років.

Перспективною тенденцією є формування конкуренції між навчальними закладами. Розвинена інфраструктура, багаточисельність установ освіти будуть сприяти конкурентним відносинам між ними, підвищенню відповідальності навчальних закладів за випуск конкурентоспроможних спеціалістів. Їх працевлаштування, в цілому зростанню їх зацікавленості у забезпеченні високої якості професійного навчання. Рейтинг конкуруючих навчальних закладів повинен залежати від того, наскільки успішно знаходять роботу їх випускники.

В той же час вказана тенденція на створення нового (нових закладів, нових спеціальностей, нових форм навчального процесу тощо) не повинна подавляти іншу. А саме: використання того освітнього потенціалу і тих надбань, які є в нашій країні.

За багато років в Україні нагромаджено багатий досвід організації процесу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, сформовані педагогічні колективи, наявна потужна матеріально-технічна база наших традиційних навчальних закладів. Тому пріоритетним напрямом державної політики в галузі освіти повинна стати підтримка діючих державних навчальних закладів різних рівнів. Але підтримка держави повинна здійснюватися при умові готовності навчальних закладів до змін. Більш конкретно цю проблему розглядається на прикладі Київського промислово-економічного коледжу.

Важливою ланкою в системі вищої освіти по підготовці

кваліфікованих кадрів для народного господарства виступають технікуми, училища, коледжі. Підготовка молодшого спеціаліста для виробництва була, є і буде головним завданням технікумів і коледжів. Виходячи з цього, формуються навчальні плани, складаються програми, визначається напрямок навчального процесу. Враховуючи соціально-економічні особливості нинішнього періоду, випускник повинен бути і керівником середньої ланки, і висококваліфікованим робітником, здатним не просто працювати, а творчо будувати свою роботу, виходячи з технологічних вимог. Враховуючи це, навчальні заклади 1-11 рівнів акредитації перебудовують навчальний процес у напрямку створення необхідних умов набуття майбутнім спеціалістом практичних навичок та умінь. Для цього в навчальний план вводяться до 2-х робітничих професій, які розширюють можливості випускника в процесі працевлаштування. В технікумах впроваджується 2-ступеневе навчання: робітнича професія - молодший спеціаліст. Коледжам надана можливість вести підготовку по 3-х ступенях: робітнича професія - молодший спеціаліст - бакалавр.

В Київському промислово-економічному коледжі є два напрями навчальної діяльності: підготовка молодших спеціалістів і підготовка бакалаврів. Бакалаврат - це стандарт якості базової вищої освіти, це державна норма, і він повинен бути єдиним для всіх вузів певного напрямку підготовки спеціалістів. Для виконання на відповідному рівні завдання підготовки спеціалістів вищого ступеня потрібний науковий потенціал вищого навчального закладу 3-4 рівнів. Вирішення цієї проблеми - у створенні навчально-науково-виробничих комплексів, які повинні забезпечувати координацію спільної діяльності навчальних закладів та підприємств, впровад-

жувати систему ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами та програмами. Київський промислово-економічний коледж входить до такого навчально-наукового комплексу при Національному технічному університеті "Київський політехнічний інститут". Створення такого комплексу дозволяє залучати до навчального процесу провідних викладачів КПІ та інших навчальних закладів через філії кафедр, сформованих при коледжі.

При коледжі створене спеціальне відділення для осіб, які мають середню спеціальну освіту або кваліфікацію молодшого спеціаліста з метою їх перепідготовки та отримання нової спеціальності. Перепідготовка незайнятого населення та працівників, що вивільняються, спрямована на забезпечення ефективної зайнятості та соціального захисту громадян, а також підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Навчання проводиться за направленням державної служби зайнятості за професіями і спеціальностями, які користуються підвищеним попитом.

В сучасних умовах діяльність Київського промислово-економічного коледжу набуває все більш багатопрофільного характеру: розширюється коло спеціальностей, урізноманітнюються форми та рівні підготовки фахівців. керівництво коледжу постійно працює над тим, щоб, з одного боку, наблизити навчальний процес до реальної практики, до потреб сучасної промисловості. А з іншого, - використати досвід провідних викладачів (кандидатів і докторів наук) вищих навчальних закладів в процесі підготовки кваліфікованих кадрів.

Проведений аналіз особливостей процесу підготовки кваліфікованої робочої сили в Україні та інших країнах дозволив автору зробити наступні висновки та узагальнення.

1. Кваліфікована робоча сила – це комплексне поняття, яке постійно розвивається і наповнюється новим змістом. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил поняття кваліфікованої робочої сили включає в себе не тільки традиційні характеристики: виробничий досвід, рівень професійної підготовки. Суттєво зростає роль таких якостей працівника, як вміння оперувати своїми знаннями, діяти в непередбаченій ситуації, і особливо – вміння працювати в колективі, бути членом ефективної команди.

2. Ускладнення категорії "кваліфікована робоча сила" знаходить свій прояв в тому, що відбуваються зрушення в системі виробничих відносин. Становище самого працівника змінюється в системі суспільного виробництва. Розвиток суспільного виробництва, розвиток відносин власності робить сучасного працівника не тільки суб'єктом по продажу власної робочої сили, а й співвласником засобів виробництва та іншого майна, учасником процесу управління виробництвом.

3. Зростання та ускладнення вимог, що висуває сучасне виробництво до кваліфікованого працівника, логічно змінює значення, структуру та форми підготовки кваліфікованої робочої сили. Поряд із значним збільшенням строку навчання освіта повинна поновлюватися і продовжуватися протягом всього життя людини. Все більше стираються чіткі розмежування між різними видами освіти, існуючий раніше поділ на початкову, середню, середню спеціальну, вищу в сучасних умовах має багато перехідних, змішаних форм. Більш різноманітними стають і заклади, що забезпечують професійну підготовку (школи, коледжі, училища, інститути 1-4 рівнів, університети, курси, школи бізнесу), і форми навчання (повний та скорочений курси, підвищення кваліфікації, післядипломна освіта,

перепідготовка, друга освіта тощо).

4. Перебудова системи освіти, що відбувається у всьому світі, загострює і проблему фінансування процесу підготовки кваліфікованої робочої сили. З одного боку, затрати на освіту – це довгострокові інвестиції, які можуть приносити значний ефект. З іншого – вартість освіти постійно зростає і, як правило, перевищує платоспроможність більшості населення. А оскільки високий рівень підготовки основної маси населення стає найпершою необхідністю функціонування сучасного виробництва, то зрозумілим стає, що суспільство повинно знайти форми фінансового забезпечення підготовки кваліфікованих кадрів.

5. На основі проведеного аналізу особливостей фінансування системи освіти в різних країнах визначені основні напрями діяльності держави. По-перше, загальне керівництво, що включає розробку стратегії розвитку цієї галузі, прогнозування перспективних зрушень зайнятості населення, вирішення вузьких місць, заходи по загальному розвитку та координації всіх сфер та рівнів освіти. По-друге, безпосереднє фінансування навчальних закладів, роль якого відрізняється в країнах світу залежно від історичних та національних особливостей. І, по-третє, це організаційна допомога в проведенні різних змішаних форм оплати навчання, цільових програм, підтримці навчальних закладів державної та інших форм власності.

6. Процес роздержавлення, що відбувається в наш час в Україні, в системі освіти проявляється у поступовій втраті державою монополії на фінансування навчальних закладів. З кожним роком зростає кількість недержавних освітніх закладів і чисельність студентів, які навчаються в них на платній основі. В

той же час скорочення безпосереднього фінансування не означає зменшення ролі держави у забезпеченні суспільства кваліфікованою робочою силою. Визначення основних орієнтирів розвитку освітньої галузі, розробка довгострокової стратегії, прогнозування перспективних зрушень – такі найважливіші складові політики уряду України.

7. Державна політика повинна бути направлена на формування конкурентних відносин між освітніми закладами, підвищення їх відповідальності за якість професійної підготовки, готовності їх до змін, пошуку нових форм роботи.

Основний зміст дисертації відображений у таких публікаціях:

1. Фешенко Є.А. Перспективи підготовки кваліфікованих кадрів на базі навчально-науково-виробничих комплексів. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – Вип.7 –К.: ІЗМН, 1997. С.259-269 (0,7 д.а.)

2. Фешенко Є.А. Розвиток системи освіти як основи формування сучасної кваліфікованої робочої сили. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – Вип.19. –К.: ІЗМН, 1997. С.282-288 (0,5 д.а.)

3. Перспективи підготовки кваліфікованих кадрів. Тези наукової конференції "Сучасні психолого-педагогічні проблеми навчання та виховання у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації" (20-21 червня 1996 р.). –К.: 1996. С.120-124 (0,6 д.а.)

4. Национальная экономика. Воспроизводство на макроэкономическом уровне. В сб. "Основы экономических теорий". (Учебно – методическое пособие). Киевский международный университет гражданской авиации. –К.:1997. С.258-270 (0,7 д.а.)

АННОТАЦИЯ

Фещенко Евгения Аркадьевна

Воспроизводство квалифицированной рабочей силы
в условиях перехода к рыночной экономике.

Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – политическая экономия. Киевский национальный экономический университет. Киев – 1997.

В диссертации исследуются теоретические и практические проблемы воспроизводства квалифицированной рабочей силы в условиях смешанной экономики. На основе анализа основных тенденций развития системы подготовки кадров рассматриваются экономические функции государства по обеспечению подготовки специалистов в соответствии с требованиями современного производства и с учетом перспективных сдвигов в экономике. На основе конкретных данных исследуются проблемы реорганизации и совершенствования системы образования Украины.

Ключові слова: відтворення, кваліфікована робоча сила, власність, система підготовки фахівців, фінансування системи освіти, освіта, безперервна освіта, державне регулювання, реформування, змішана економіка, виробництво, ринок.

Annotation

Feshenko E.A. Reproduction of skilled labour force under the conditions of transforming the market economy. The thesis is a manuscript. The given thesis stands for master's degree of the candidate of economic sciences on speciality 0.8.01.01 - political economy. Taras Shevchenko Kyiv University. Kyiv - 1997.

Theoretical and practical problems on reproduction of skilled labour force under the conditions of mixed economy are investigated. On the basis of analysis of the main tendencies on development system of the personnel training state economic functions on the ensurance of the personnel training in accordance with the needs of modern production and in accordance with perspective of improvement in the economy. On the foundation of concrete date the problems of reorganisation and perfection of the Ukrainian system are investigated.

Підписано до друку 22.05.97. Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Офсетний друк. Ум.фарбовідб.6. Ум.друк.арк.І,16. Обл.вид.арк.І,25.
Тираж 100 прим. Замовлення № 133-І. Ціна . Вид. № 74/ІУ.

Видавництво КМВЦА.

252058. Київ-58, проспект Космонавта Комарова, І.

432587

AB 38.002